د اتمان خېل قبیلې لنډه پېژندګلو

Ketabton.com

سکالر:

طارق حسین

نګران:

ډاکټر مظهر احمد

پښتو او د شرقي ژبو څانګه ملاکنډ پوهنتون

سیشن ۲۰۲۲-۲۰۲۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

اتمان خیل د پښتون قام یوه لویه قبیله ده. اتمان خیل هم لکه د نورو پښتنو تورزن، پیاوړي ، توریالي او خواري کښ خلک دي. اتمان خیل زیاتر د دنګو دنګو غرونو په لمنو کښې میشت دي دې سره سره په سمیزو سیمو کښې هم د اتمان خیلو لویه شمیره پرته ده. اتمان خیلو ډېر ملي اتلان او نور ډېر د کار خلک پیدا کړي دي او په تاریخ کښې یې ځانته یو غوره مقام موندالاي دي.

د اتمـان خیلــو دنــګ دنــګ قدنونــه، خــاکي مخونــه، هجري ډبي، دودنــه دستورونه، ناستې ولاړي، لرغونې لارې چارې د دوي لهجې، د خیل خانیو نومونه د لرغنتوب او پیاوړتوب علایم لري.بهادر شاه ظفر کاکا خیل په اتمان خیلو د هیروډټس او د فلـپ باچـا ذوي سـکندر د دور د اسـاکیني Asskenoi, Accacini قیـاس کـوي ښاغلے بهادر شاه ظفر کاکا خیل صیب پښتا د تاریخ په رڼا کښې لیکي.

"د سکندر د حملې په وخت دریمه قبیله د اساکیني په لفظ ضبط ده دا خلک د سکندر د حملې په وخت د تالاش د کڅې نه واخله تر بونیر پورې په ټوله علاقه کښې میشته وو. دا لفظ اساکیني هم په څه نه شکل کښې د اس سره تعلق ساتي یعني څه رنګه چې اوستایې ژبه کښې اس" ته اسپا" وئیلے شي دغه رنګ په سنسکرت کښې اس ته اسوا" وئیلے شي د اسواکا" په نامه په مهابهارت کښې هم ځنې قبائیل ذکر دیچې د هند په لرې اطرافو کښې د شمال مغربي علاقو کښې استوګن وو امکان لري چې لفظ اسواکا به په مقمي ژبه کښې په اسواکا بدل شوے وي او دغه لفظ (اساکا) به یونیانو د خپلې لهجے مطابق اساکیني کښې ضبط کړے وي"[1]

هم دغه لیکوال وړاندې لیکي:

"اوس که چیرې دا قیاس قابل تسلیم وي چې اسیاسي او ګوري هغه خلک وو چې د شجره نویسو له خوا په یوسفزي او غوریاخیلو یاد شوي دي نو دا اساکیني څوک وو؟ زما قیاس دا هغه خلک دي چې د دوي اخلاف د شجره نویسو له خواه په اتمان خیل، سواتیان، ګدون یا جدون په نومونو ذکر شوي دي د سکندر د زمانې چې کوم علاقو کښې ګوري او اساکیني قبایل اباد وو په هغه کښې د سکندر د زمانې اسپاسي په هغه کښې د ننې زمانې یوسفزي اباد دي"[2]

(c) ketabton.com: The Digital Library

که د کاکاخیل د قیاس په جایز اتفاق ومنل شي نو د اساکیني علاقو کښې اوس هم اتمان خیل اباد دي او د اتمان خیلو په اویو دولس یا اته خیل خانیو " کوم چې د اتمان بابا؟ اولاد نومیږي"

کښې ګوري لویه خیل خانه ده چې لاندې ډېرې څانګې لري او پنجکوړي ته سیلمه د دیر په پوله لوی جایداد لري. داسې د اتمان خیلو څانګې "د اتمان بابا؟ اولاد " نومونه هم د لرغونتیا علایم لري لکه ماندل ـMandal ، شموذي ، Shamozi، علیزي ـ ALizi، متکي ـMatakki ـ ، پیغوذي یا پیغزي ـpeghozi ، اصیل ـ Asil ، بیمري ـ Bimariـ بټکور یا بټ خیلButkor ـ ګوري ـGwari ــ ، سانیزي یا سنیزي ـ Sanezi ټاکورTakwar ـ استاندار ــ Asatanadar ـ سمیل زي یا اسماعیلزي چې پکښې ټاکور او مندن هم راځي. مستر هنري والټر بیلو په خپل کتاب "an inquiry to the ethnography of afghanistan" کښې لیکي:

ژباړه:

> **" د اشنغر د السوالۍ د داودزو سره سیلمه د مومندو یوه بله څانګه ده او له هغې په خوا کښې اتمان خیل یا تمان خیل دي دوی د پورته ذکر شوو څخه خواره توپیر لري. دوی د سوات سیند دواړو غاړو ته د کیمور څخه تر خانوړۍ پوري غونډۍ نیولي او د رانیزو او مومندو د غرونو په غونډیو کښې موقعیت لري. ویل کیږي چې دوی د غور هیواد څخه راوړل شوي او دلته د یوولسمې پیړۍ په لومړیو کښې د سلطان محمود غزني لخوا د نظامي کالونۍ په توګه ځاي شوي. دوي د هیروډټس د دور د اتاي Utoi نمایندګي کوي"[3]**

دغه پورته اقتباسات د مذکوره لیکوالانو مخ په وړاندې ډاکټر بشري خاتو په تاریخ صوابۍ کښې او څه نورو لیکوالانو هم وخت په وخت رانقل کړي. اتمان utman یا تمان Taman لفظ د کومه راغلو؟ او څومره لرغونیا لري؟ د خیل لاحقه کله او څنګه دوي سره ولګیدله؟ دغه ځانله یوه بیله څیړنه او زیار غواړي . ځکه چې د اتمان خیلو څه مشران ځانونه په تمان خیل Tamankhel نوموي او ځنې یې کره بره اتمان خیل utmankhelوائې او هم دغه ډول ځنو تاریخونو کښې په دواړو نامو دوي نومول

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي. خوشحال بابا هم د پښتنو خزو د خويو خصلتونو د بيان په اړوند يو شعر کښې وئيلے چې دغه ښاغلي جميل يوسفزي خپل تصنيف کښې کوډ کړے دې ليکي

"په اړهنګ بړهنګ* کښې هم شته اتمان خيلي د سړيو په جامو جامو
ريمني ارهنګ برنګ د اتمان خيلو د باجوړ سيمه ارنگ اتمان خیلوں ہی کے پاس ہے
آج کل کی تقسیم کے مطابق دریائے سوات کے شمال مغرب میں آتا ہے اور یہ باجوڑ کا علاقہ محسوب ہوتا ہے
درمیان میں دریائے سوات بہتا ہے تحصیل اتمان خیل سے بالکل متصل ارنگ برنگ کا علاقہ ہے اس شعر سے واضح
ہوتا ہے کہ 1669 ع کے لگ بگ اتمان خیل ادھر ہی تھے جدھر حال بسر نظر آتے ہیں"[4]

د پښتنو په معلوم تاريخ کښې اتمان خيل کرلاني ياد دي په دغه لړ کښې ښاغلے اولف کيرو "The pathans" کښې ليکي:

"که د کرلانی کورنۍ کرښه په زير سره وګورو نو داسې نتيجه اخلو چې ټولي مشهوري قبيلې په کرلانۍ پوري تړلي دي چې د دولتو بيل شوي او ازاد پاتي شوي دي داو طلب او اجيرو سپاهانو يې تاريخي شهرت تر لاسه کړے دے چې د افغان په نامه ياديدل. ارمړ د دوي په شجره کښې داسې بيان شوي چې توي شوي او د افغانيت ادعا نه لري"[5]

هم دا ښاغلے وړاندي د وزيرستان په بيان کښې ليکي:

"...دوي ټول کرلاني دي او زمونږ د کلاس د مخې دوي افغانان نه بلکښې خالص پښتانه دي داسې يوه کمزوري پخوانۍ کيسه شته چې کرلاني د ترکستان د مينځ نه راغلي دي خو دا تيوري لکه د نورو تيورو پشان د پښتنو د اصل په حقله موجودي ' يوه ضعيفه تيوري ده او اعتبار نه لري. دا چې کرلاني دي او د غرونو خلک دلته کرلاني دي داسې ښايي چې خالص او تر ټولو لرغوني خلک هم دا خلک دي."[6]

دلته نتيجه په دې تماميږي چې اتمان خيل په کرلان نامه پوري منسوب دي او د غرونو او سمو لرغوني خلک دي. ښاغلے ډاکټر لطيف ياد په خپل کتاب پښتنې قبيلي وپيژنۍ کښې د دوديز او روايتي تاريخ په بنسټ ليکي:

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

"اتمانخیل دپښتونخوا یوه مشهوره قبیله ده چې د پښتنو په کرلاني ګروپ کښې شامل دي او دوي ته ددوي دپلار اتمان بابادنوم په وجه اتمانخیل وایي۰ اتمانخیل په یوه وا حده سیمه کښې استوګنه لري خو په درې اداري وا حدونو یعنې باجوړ ایجنسۍ، مومندو ایجنسۍ او ملکنډ ایجنسۍ پورې اړه لري."[7]

وړاندې لیکي:

"اتمانخیل د څوارلسمې عیسوي پېړۍ په پیل کښې د یوسفزیو قبیلې په ګډون د ټانک او ګومل د غرونو نه غرونو نه دکابل او ننګر هار له لارې پېښور ته لاړل او له هغه ځایه په دوابه او اشنغر کښې د یوسفزیو سره یو ځاي په غم او ښادۍ کښې شریک شول ۰کله چې د دلازاکو ، یوسفزیو او نورو قبیلو تر مینځ د لنګر کوټ په میره یا ګړي کپوره کښې جګړه پېښه شوه ، نو په دغه وخت کښې دغه قبیله سره له دې چې دلازاک د دوي سره د قبیلوي خپلوۍ له کبله نږدې و د یو سفزیو پر خوا ودریدل او په دې توګه یې دلازاکو ته ماتې ورکړه ،خو یو سفزیو ددوي سره کشو مشه ښېګڼه و نکړه ۰ وروسته اتمانخیل له هغه ځایه تېراه ته ولېږدېدل او کله یې چې له هغه ځایه هم لاسونه لنډ شول نو بیا د اړنګ برنګ سیمې ته لاړل چې لا تر او سه هم په همدې سیمې کښې مېشته دي ۰ د اتمانخیلو سیمه په عمومي ډول غرنۍ ده چې د لویشو او کوچنیو درو نه جوړه شوې ده چې واړه(کوچني) سیندونه یې دسوات په سیند کښې چې په دغه سیمه کښې د ابازو په سیند مشهور دي توئېږي۰ ددوي د سیمې شمال ته د باجوړ سیند بهېږي چې تر کلاني او اتمانخیل سره جلاکوي ۰ داتمانخیلو هغه سیمه چې په ملکنډ ایجنسۍ پورې اړه لري د سوات د سیند له خوا خړوبېږي۰ .... د اتمان خیلو مشهور کلي ، خرکي، میاه خان، سنګاو، پیپل، کوهې برمول دي"[8]

د ډاکټر لطیف یاد صیب لیک لکه چې وړاندي ووئیل شو په دودیز تاریخ او ابتدائي معلوماتو پوري اړه لري، بشپړه څېړنه نه ده.د اتمان خیلو په لړ کښې کره ، سمه، او واضحه څېړنه نه ده شوي. دغه د باجوړ، مومند، او ملاکنډ پورې خوره وره جغرافیه معلومېږې چې د اتمان خیلو بنیادي ټاټوبے دے. خو اتمان خیل د دغه نه پرته په افغانستان کښې په ګڼ شمیر ولایتونو کښې اباد دي یواځې د کابل فرزې اولسوالي کښې اتیا سلنه اتمان خیل اباد دي۔

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه فرزي اولسوالي ته د مروري السوالي څخه دغه خلک کوچیدلي هم دغسي بغلان قله ګۍ اولسوالي کښې یولس سوه کوره د دوي شمیر شته د دغه نه پرته پروان، ننګرهار او شاوخوا اتلس ولایتونو کښې اتمان خیلو لوي تعداد ځاي په ځاي شتون لري. دافغانستان نه علاوه د هندوستان په رام پور، بهار، لدیانه، حیدراباد، کلکته او نورو ځایونو کښې هم د اتمان خیلو شتون لکه د نورو پښتنو شته په دغه اړه سیال مومند د پښتنو قبیلو شجري کښې لیکي.

"په ۱۹۴۰ع کښ بهار - بنګال کښ د دریو لکهو نه ډیر پښتانه اوسیدل چې د هغوۍ اهم مرکزونه پټنه ، بردوان ، او ډهاکه ۇ او په کلکته کښ شاوخوا پنځلس زره پښتانه استوګن ۇ په کلکته کښ دغه پښتانه یوسفزي، اتمان خیل او پڼي ۇ"[9]

اوریجن اینډ هسټري آف انډس 900 BC to 1947 د لدیانه ضلعي په بیان کښې لیکي.

Ludiana District The following pathans tribes are represented in this district; balozai, tarban, barakzai, daudzai, gilzai , Gori, Tamankhel, yusafzai, ,janzai. Besides their own woman the will marry among chohan, mujis and behues but will not give their daughters in marriage to them. Pathans numbers are 3939 they are mostly refuges from kabul living in ludiana town but an anciaent colony of them hold land in bahwalpur.

ژباړه:

"دې ضلعه کښې لاندینۍ پښتني قبیلي ژوند کوي بلوزۍ، ترین، بارک زي، داود زي، ګوري، اتمان خیل، یوسف زي، جت ري. دا خلک د خپلو په نسبت په چوهانو، مجوسیانو او بیوو کښې ودونه کوي. لیکن ولي خپلي لوڼه دوي ته نه نکاح کوي د پښتنو تعداد ۳۹۳۹ پوري دي دوي اکثریت د کابل څخه کوچیدلي لیکن د دوي لرغوني کالونۍ د بهاولپور زمکي دي."[10]

د دغه نه علاوه کوزې پښتونخوا په ډیرو ولایتونو کښې د اتمان خیلو لویه شمیره شته یواځې د کوز دیر اولسوالي کښې شاو خوا څلویښت سلنه نه زیات اتمان خیل شته

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسي بر دير، سوات، مردان، اشنغر، صوابی، پیښور ، ضلع اورکزی او ضلع لور لاېږ بلوچستان پوري خواره واره په زرونو تعداد کښې شته. دغه ټولو احاطه کول دې محدود ليک کښې يو څه مشکل کار دي دغه کښې د څه په حقله به ليک مخ په وړاندي بوځو لکه د صوابی د اتمان خيلو په حقله ښاغلے جميل يوسفزے صيب ليکي:

"اب اتمان خیل مندڑ اتمان خیل مندڑنامے کا حصہ بن گئے ہیں. ضلع صوابئ کے تحصیل رزڑ میں اتمان خیل ملکیتی رقبہ رکھتے ہیں معلم نہیں کہ تحصیل رزڑ کے اتمان خیل کسي واقعے کے نتیجے میں آئے ہیں. اولاد رزڑ کے ساتھ تقسیم میں سبب رشتہ داري، محال، نورا خیل کا حصہ بنے صوابئ میں اتمان خیل تپہ اتمان صوابئ سے کہیں بڑھ کر ہیں." [11]

هم په دغه ډول د مردان د اتمان خيلو په اړوند تحقيق د لوي زيار متقاضي دي لکه چې د مخه ووئيل شو د اتمان خيلو لويه ابادي په خرکي، مياه خان، سنګاو، پيپل، کوهي برمول کښې او ورسره نورو سيمو کښې پرته ده. دغه پراخه سيمه ده او لويه رقبه لري اتمان خيل په کښې د ملکيت په حساب د شيخ ملي د ويش نه وړاندي اباد دي. دغه سيمه د کاڼي دوري نه واخله تر دې دمه لوي تاريخ لري د خوشحال خان خټک په دغه سيمه کښې قيام هم کړي وو شعرونه يې ليکلي او دغه کښې يې د دغه سيمي يادونه هم کړي لکه چې ليکي:

زما ژبه نه ده اور ده
ګذارونه د ټوپک کا

خوشحال ناست په برمول دي
ارمانونه د اټک کا "[12]

هم دغه شان دغه مشهوره قصيده د برمول په مقام خپل قيام دوران کښې ۱۰۸۶ کښې ليکلي وه اخيري شعر کښې د برمول يادونه کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیــــا لــــه کــــومې راپیـــــدا شــــو دا بهــــار
چــــې وطــــن د پښـــــتنو يــــې کړلــــو ګلــــزار

د دريمــــــې خــــــور اول کـــــال د عفـــــو وو
مــــا چــــې ووې برمــــول کښــــې دا اشــــعار"[13]

هم په دغه اړه ښاغلی جمیل یوسفزی د اتمان خیل د بیان په لړ کښې په خپل کتاب "مملکت یوسفزئ کے قبائل" کي لیکي

"دراصل ان دو وادیوں کے شمال میں دریائے سوات دشوار گزار گھاٹیوں میں سے بہتا ہے. جبکہ جنوب مشرق سے بھي اس وادي میں بھي اس وادي کو مسخر کرنا مشکل تھا. اکبري یلغاریں ان وادیوں کي چھٹانوں سے ٹکرا کر پسپا ہوئي تھیں. نا قابل تسخیر ہونے کي وجہ سے یہ وادیاں ہمیشہ ان مخالف لوگوں کیلئے پناہ گاہیں رہي تھي. یہي حال کا ٹلنگ کے اتمان خیلوں کا بھي تھا. خوشحال خان خٹک کے قید وبند کے زمانے میں ان کا گھرانہ موضع "سنگاو" میں پناہ لینے پر مجبور ہو گیا تھا خود خوشحال خان برمول (اتمان خیل) میں کئي ماہ قیام پذیر رہا تھا یہ واقعات 1669 ع سے پہلے کے ہے. پھر خوشحال خان خٹک کا قیام 1669 ع میں دورہ سوات کے دوران اس علاقے میں رہا. اور بقول رحیم شاہ رحیم خوشحال خان اور میاں ملانور کا مشہور مناظرہ اتمان خیل کے موضوع پیپل ہي میں ہوا تھا

دغــــه کلــــے کــــه پیپــــل نــــه لا بــــل وي
بیــــا ممکنــــه ده چــــې کلــــے د پیپــــل وي"

ژباړه:

"په حقیقت کښې د دې دوو وادیانو شمال ته د سوات سیند له سختو کنډو څخه تیریږي، په داسې حال کښې چې له جنوب ختیځ څخه د دې درو فتح کول هم ستونزمن وو، د اکبر باچا حملې هم دې غرونو څخه د ټکر په نتیجه کښې تمبیدلې. د ناممکن تسخیر له وجې دا درې تل د دې دښمنانو مخالفو لپاره د پناه ځایونه وو. دغه حال د کاټلنګ د اتمان خیلو هم وو .د خوشحال خان خټک د بند په موده کښې د هغه کورنۍ د سنګاو په کلي کښې پنا اخیستو ته اړ شوه، خوشحال خان پخپله په برمول (اتمان خیلو) کښې څو میاشتې پاتې شو.دا پیښې د 1669 نه مخکښې شوي دي. خوشحال خان خټک په 1669 کښې سوات ته د سفر پر مهال په دې سیمه کښې پاتې

(c) ketabton.com: The Digital Library

شو، د رحيم شاه په وينا، رحيم خوشحال خان او ميا ملا نور مشهوره منظره هم دې د اتمان خېلو په ځاي پيپل" کښې شوي وه دغه کلے که پيپل نه وي لا بل وي بيا ممکنه ده چې کلے د پيپل وي."[14]

فرنګي دوره کښې هم دغه کلي تاريخ کښې ژوندي پاتي شوي او د استعمار خلاف يي لوي مزاحمت کړي فرنګيانو ۱۸۶۹، ۱۸۶۶ کښې په دغه سيمو بريدونه کړي وو په ۱۸۶۶ کښې دغه کلي په هتيانو نړولې او سيزلي وو چې ورستيو بيا اباد شو. هم په دغه ډول د لورلاي اتمان خيل چې لوي تاريخي حيثيت لري په کاکړو کښې يي ګډون شوے حال دا دي چې دغه کرلاني دي او په دغه اولسوالي کښې اويا سلنه اباد دي. د لورلائي ارسلا خان اتمان خيل د ازادۍ لوي مبارز پاتي شوي دي. هم دغه شان د ضلع اورکزئ اتمان خيل چې د تاريخ په اوږدو کښې يي فعال او متحرک کردار لوبولے دي او خپل تاريخ يي د فرنګي دوري پوري ژوندي ساتلے د فرنګو خلاف د دوي مزاحمتونه خپله د فرنګو په کتابونو، مليټري رپورټونو او ټيلي ګرافو کښې محفوظ دي. دغه خلک د باجوړ اتمان خيلو سره نسلي تعلق لري په اورکزو کښې ميشت دي د افضل خان خټک، تاريخ مرصع د مخه اتمان خيل تيراه کښې دغه وخت اباد وو چې د پير روښان دوره کښې د يو څه حالاتو او وجوهاتو له وجي يې تيرا پريخوه او دې سيمو ته راغلل خو ولې اوس هم اورکزو کښې اتمان خيل په ټانډا، باندا او نورو سيمو کښې په لويه کچه اباد دي. دغه مذکور د اورکزو او لورلايي اتمان خيل د دير، باجوړ، ملاکنډ د اتمان خيلو تنظيمي غونډو کښې ګډون کوي او د نسلي ربط تسلسل ژوندے ساتي.

هم دغه ډول دير په اتمان خيلو شته مند دے خو دير ته د اتمان خيلو راتګ کله؟ او څنګ راغلي؟ د تاريخ په څپو نه دي خوندي کړي شوي او چې کوم تاريخونه د دير په حقله ليکل شوي د اتمان خيلو په اړوند ضعيف او کمزوري نظر لري د دې وجوهات دا کښېدے شي چې اتمان خيل 'خانان نه لري او دير د خانۍ په ولقه کښې مزل کړي دويم د اتمان خيلو او يوسفزو قبائيلي اتحاد تير شوي دغه وجه هم د راتګ کيدي شي او يو څه شمير دې پله کوچيدلي وي دريم د "خيل" لاحقه د اتمان يا تمان

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره لګیدلي نو د تاریخ نه نابلده یې د قبیلې پر ځاي یوه وړه خیل خانه ګڼي او د تاریخي چوکاټه یې بهر ساتلي . حال دا دي چې بیلا بیل ښاخونه اباد دي دیر کښې روغ روغ کلي د اتمان خیلو اباد دي یواځې تحصیل بانډګۍ تالاش کښې لس اتیا سلنه اتمان خیل دي د فرنګي دوره کښې ۱۸۹۵ شاوخوا د هغوي په ملیټري رپورټونو کښې د اتمان خیلو دیر کښې شتون په اړوند سرسري او محدود معلومات شته د بیلګې په توګه زما د نیکنۍ کلي په حقله ۱۹۰۶ یو ریپورټ کښې لیک دي.

MANUGAI An utman khel village of 12 houses near the hamlet of mali and markhani on the hill to the north coast of rabat near the mouth of the valley some: 10 Acres are Terraced on hill side 60 Cattle and 120 sheep and goats. The hill is doted with fire trees. Grazing good and plentful: the malak in 1895 named nurbaz(burton).[15]

ژباړه:

د اتمان خیلو د دولسو کورونو کلي د رباط شمال اړخ نه د غونډۍ په لمنو کښې د مالۍ او مرخنۍ په غاړه غرونو ته نزدي اباد دي شاوخوا لس جریبه زمکه لري او غرونــــه یــــي د دیـــار د ونــــو ډک دي. ۶۰ څـــــاروي/ غواګـــــاني او ۱۲۰ وانښـــه ګیـــاه پـــه کښـــې ډېـــره ده ملـــک ۱۸۹۵ کښـــې نوربـــاز وو. (بـــرټن) د دې پرته نور مثالونه په تیمرګره کښې مدفون ماندل طالبیګ کور سره نسلي تعلق لرونکي شیخ عبدالرحیم بابا تور بابا" چې نن سبا یې پوره شیخانو دره اولاد کښې راځې او د ده ورور د مورنۍ شیخ عنایت الله " تور بابا" او تالاش بانډګۍ کښې مدفون شیخ حمیدالله تور بابا، او ظلم کښې مدفون توربابا چې د شیخ عبدالرفیق په نوم یادیدلو په شکل کښې شته دغه کلهم شیخان نومیږي چې د پنځم ورور شیخ اداد توربابا کوم چې قـذافي ګـردۍ کښـې مـدفون دي د شـیخ محمـد توربابـا پـه اولاد کښـې راځـې. د دیر سره لګیدلو سنګرونو د کیمور په لمنو کښې پراته د باجوړ اتمان خیل هم لویه شمیره او رقبه لري. د باجوړ اتمان خیل د رود " سیند" نه دیخوا او څه کلي لکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سکندرو، قزافي، دواوو او نور... د رود نه اخوا دواړو غاړو ته اباد دي. ښاغلے انور نګار په خپل تصنیف تراشلي ټکي" کښې د انتظامي د سرخط لاندي ليکي.

"په باجوړ ، مومند او ملاکنډ منطقه کښې پراته دي خو غير منطقي انتظامي وېش له امله د سرکار له اړخه د ورکړي شوو اسانتياو نه ګټه نشي پورته کولے. د مثال په توګه عليزي سيمه د ښار تحصيل برخه ګرځولي شوي ده چرته چې د باثره خانانو او سرمايه داري طبقې مخې ته د وړو بوټو پشان د غټو ونو د لاندي مخ په پورته نه شي تللے هم دا رنګه د ماندل سيمه او بر ترخ سيمي په غير منطقي ډول د سلارزی په تحصيل کښې ورګډ کړي شوي دي چې په نتيجه کښې يې استحصال رسيدالاي دے د برنګ سيمه د ډويژن په لحاظ د ناواګۍ د ډويژن برخه ده چيرته چې د دوي د هغه ځاي د خانانو ملکانو نه خپل حق نه شي تر لاسه کوالاي. د دې ناروا ويش نتيجه ده چې د باجوړ په شپږو کالجونو کښې د اتمان خيلو په خاوره يو کالج هم جوړ نه دے دغه حالات د لارو، روغتونونو او نورو اسانتياو هم دي."[16]

هم دا ښاغلے د سياسي ويش د سر خط لاندي ليکي:

"د بده مرغه په ټوله اتمان خيل منطقه کښې عموما او خصوصا په باجوړ کښې سياسي ويش د دوي د پرمختګ په لار کښې غټ خنډ دے د ټاکنو د کميشن د زوړ ويش تر مخه اين اي ۴۴ حلفه کښې د سلارزی سره اتمان خيل تړل شوي چې سياسي وحدت يې تار تار دي د کميشن د نوو ټاکنو حلقه بندۍ تر مخه دا سياسي ويش يو بل تاريخي ظلم شوي دے چې باجوړ ته د دريمې حلقي ورکولو باوجود اتمان خيلو ته د هغوي جغرافيائې او شمېر په رڼا کښې ځانله سيټ ور نه کړي شو بلکښې د دوي د باجوړ په دريو بيل بيل حلقو کښې ويشل شو."[17]

څنګه چې ښاغلي نګار صيب کومه نکتې په ګوته کړي دغه قيصه د اتمان خيلو سره په هر ځاي کښې شوي نو هم دغه خلکو چې لږ لاس غوړ شوي د خپلو سيمو نه په هجرت مجبور شوي او سره د لوي تعداد او جغرافايې اوس هم په لويه غريبه قبيله ياديږي.

د باجوړ اتمان خيلو د بابر د وخت نه واخله تر سکھ فرنګ دوري پوري د ټولو استعماري قوتونو خلاف مړانه ښکاره کړي او د خپل وطن دفاع يې کړي د فرنګو سره د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوي نخښتې د تاريخ غوره بابونه دي. کله چې فرنګو په دې خاوره مقاومت وکړ د باجوړ اتمان خيلو کلکه دفاع وکړه د دوي د ناوې ډنډ، ګجرو ګهړۍ، چارسدي، پړانګ غار او ميچنۍ غزاګانو کښې شرکت تاريخ خوندي ساتلي دي کله ې د کجورۍ، برنګ ، ارنګ نارنج په سيمو د فرنګ له خوا هوايې ځواکونو د جهازونو څخه بمباري وکړه نو دغه چاربيته منظر ته راغله:

جازونه راله لس
ګولۍ ولې په خړس

هغه سړي نر دي
چې ځان بچ کړي

کور په کور
نارنج يې کړو نسکور

دغه پيښې د کال ۱۹۳۰-۱۹۳۹ دي دغه فرنګو په خپل ريپورټ The Royal Airforce 'An ancyclopdia of the inter war year 1930-1939 " کښې په دې ډول ليکلي:

"The bombing raid on the 17th August were carried out against the villages in Arang Valley in utmankhel country. This time Flying officer Wheeler Returend from the raid with engine trouble [the squadron had wapitis for little more than one year"[18]

ژباړه "

د اګست په ۱۷مه د هيواد په اتمانخيلو کښې د ارګ په دره کښې په کليو بمباري ترسره شوه. دا ځل د فلاينګ افسر ويلر د انجن د ستونزو سره د بريد څخه بيرته راستون شو [سکواډرن د يو کال څخه لږ څه ډير ويپيټس درلود.

Raqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

باجوړ یو اهم جنګي مرکز پاتي شوي یواځې کاکاجي صنوبر حسین مومند د اتمان خیلو په سوال قلعه کښې د ملک محمد عمر سره اتلس کلونه تیر کړي وو او د دې ځائے نه به د فرنګو خلاف وسله والي مبارزي کیدلي سبهاش چندر بوس هم دې ځائے ته تګ کړي وو چې بیا د دې نه افغانستان ته ولیږل شو. عمراخان جندولي چې کله د جندول نه شړونکي شو نو هم د متکي اتمان خیلو سره یې پناه اخستلي وه په دغه حقله ډاکټر خالق زیار دا خاوره دا خلک کښې لیکي:

"دلته باید باجوړ د حالاتو ذکر وشي ځکه چې د فیض طلب خان ځوک چې په امبیله کښې زمونږ خلاف جنګیدلے وو دغسې عمراخان هم په دې دور کښې منظر ته راغې دې د امان خان دویم ذوې وو او محمد زمان خان د ده مشر ورور وو ځوک چې د پلار د مرګ نه پس د باړورې خان جوړ شو عمراخان د خپل ورور محمد شاه خان سره یو ځاي چې کله د مشر ورور د لاسه د جندول نه شړونکي شو نو د متکي اتمان خیلو سره یې پناه واخستله هغه دغه وخت درویشت کلن وو"[19]

داسې ویل کیږي چې د عمراخان مور اتمان خیله وه نو هم په دغه وجه ورته پناه ورکړې شوي وه. هم داسي سرتور فقیر، هډې ملا، مانکي پیر ، علینګار فقیر او نورو مذهبي خلکو دلته پناه اخستلي او مبارزي کړي دي. باجوړ اتمان خیلو خدائې خدمت تحریک هم ژوندي ساتلي باچا خان د اګري په لار دلته وفدونه لیګلي دې خاورې د پښتون وطن په هره موقعه مرسته کړي. باجوړ اتمان خیلو د شالم بابا شموذی، شیهشن بابا استاندار، میاه عمر بابا، ملک محمد عمر شموذی، میا شاجهان شهید شموذی، ملک نورمحمد خان، اخوند صوفي عبدالرحمان باجوړے شموذی سرکاني خیل، مولانا عبدالمجید افغاني علیزی اتمان خیل ، غازي میردل خان شهید برنګ اتمان خیل او نور د کار خلک پیدا کړي دي. هم دغه ډول د ملاکنډ سیمې اتمان خیلو د فرنګو په خلاف یو شمیر غزاګاني کړي دي د ورتیر، بړه، کوټ ، ټوټی، ورتیر، هریانکوټ، اګره ، سمه رانیزی او نورو اتمان خیلو خپل تاریخ روښانه ساتلے دے. دا تاریخي سیمې دي.

ښاغلي جمیل یوسفزے په خپل کتاب "مملکت یوسفزی کے قبائل" کښې لیکي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

"اتمان خیل کا جکاؤ منڈ ڑنامہ کي طرف زیادہ تھا. تحریک روشنائیہ منڈ ڑ نامہ میں زیادہ مقبول تھي. اس اتمان خیل قبائل نے بھي اس تحریک کو خوش آمدید کہا تھا. بایزید انصاري خود ٹوٹئ اتمان خیل گیا تھا. جلال الدین عرف جلالہ منڈ ڑنامے کے موقع غلاماں میں چند عرصہ مقیم رہا.یہاں وہ اپنے کھوئے ہوئے ساتھیوں کو اکھٹا کر کے ٹوٹئ روانہ ہوا گویاٹوٹئ اس کي دوسري پناہ گاہ تھي یہ واقعات ۱۵۶۹ کے ہیں"[20]

ژباړه:

د اتمان خیلو لیوالتیا د منډړ نامې پله زیاته وه. تحریک روښنائې په منډړ نامه کښې زیات مقبول وو. په دغه اتمان خیلو هم دغه تحریک ته هرکلے وئیلے وو جلال الدین عرف جلاله منډړنامه موقع غلاماں کښې څه ورځې مقیم وو دلته نه هغه خپل ورک شوي ملګري یو کړل او ټوټۍ ته روان شو ګویا ټوټۍ د دوي دویم د پناه ځائے وه -

هم دغه سیمو ته شیخ خلیل ګل عرف زمرے بابا د کاکاخیلو نفوذ په وخت کښې کوچ کړے وو ښاغلے سید سیاح الدین کاکاخیل د شیخ رحم کار تذکره کښې لیکي

"شیخ خلیل گل بمعروف ازمرے بابا آپ شیخ رحیم کار ہی کی حیات میں اس علاقہ اس علاقہ ٹوٹئ علاقہ اتمان خیل (یاغستان) کي طرف تشریف لے گئے تھے"[21]

دې ځاي اتمان خیلو یوه غزا کښې د ملاکنډ پولیټیکل ایجنټ "لیزلے ویلئیم بیسټ عرف ډینګ فرنګے هم وژلے وو په دغه حقله ښاغلے امجد علي اتمان خیل د

Leslie William Hazlitt Duncan Best, O.B.E M.C who was killed in action at Malakand Agency. Best (1896-1935) was a private secretary in Indian Civil Service. Recipient of "Order of the British Empire" and "Military Cross".

د معلوماتو په بنیاد د دغه فرینګي د قبر کوم چې ګورا قبرستان کښې دے او نورو معلوماتو په حقله لیکي:

"ایک قبر ایک کہاني.. یہ قبر گورا قبرستان تہکال پشاور میں ملاکنڈ ایجنسي کے پولٹیکل ایجنٹ میجر لیزلے ولئیم ہزلٹ ڈنکن بیسٹ کي ہے. جسے آگرہ گاؤں ملاکنڈ ایجنسي میں قبیلہ اُتمانخیل کي ذیلي شاخ شموزئ کے خلاف مُہم جوئي کے دوران اپني جان سے ہاتھ دُھونے پڑے.

(c) ketabton.com: The Digital Library

---۔ مسٹر لیل۔ڈبلیو۔ایچ۔ڈي بیسٹ Mr L.W.H.D.Best (Leslie William Hazlet Duncan Best) انڈین سول سروسز ICS سے تھے اور 07۔11۔1933 سے 11۔04۔1935 تک (اپنے موت کے دن تک) مالاکنڈ ایجنسي کے پولٹیکل ایجنٹ رہے ہیں۔ موت سے 10 دن پہلے اُس وقت کے ولي عہد ریاست سوات مرحوم و مغفور جہانزیب کو اپنے ساتھ پشاور سے لے کر سوات آرہے تھے کہ راستے میں دَرگئ کے اُس پار فقیر النگر اور فورسز کے درمیان لڑائي کي خبر ملي۔ مسٹر بیسٹ نے (یکم اپریل 1935) جہانزیب کو اپنے اسسٹنٹ کے ساتھ کیا اور کہا سہ ان کو سوات تک پہنچائیں اور خود فقیر النگر کے خلاف لڑائي میں حِصہ آگرہ چلے گئے جہاں اُن کو حادثاتي طور پر مارا گیا۔

یاد رہے کہ مسٹر بیسٹ سابقہ چیف کمیشنر (1925) سر نارمن بولٹن کے داماد تھے۔ نارمن بولٹن کی اکلوتی بیٹی تھی."[22]

لنډه دا چې د ملاکنډ اتمان خېلو لکه د نورو پښتنو د وطن په خاوره ننګ کړي دي خاورې اتمان خېلو کښې د عبدالطیف آفندي او رحمت شاه سایل غوندي خلک پیدا کړي دا خاوره د تاریخ له رویه غني ده.

د ملاکنډ او باجوړ سره پیوست مومند ضلع کښې تحصیل امبار اتمان خیل او تحصیل پړانګ غار اتمان خیل هم د اتمان خیلو سیمه ده چې په کښې بټ خیل یا بټکور اتمان خیل او زیرک اتمان خیلو نه علاوه نور ښاخونه ژوند کوي دغه سیمې ته لمن یا دامان اتمان خیل وائې د میک میهن او ریمزي ریپورټ دیر سوات او باجوړ بشمول اتمان خیل او سمه رانیزی " ژباړن ډاکټر خالق زیار "دا خاوره دا خلک" کښې په دغه اړوند لیکي:

"د اتمان خیلو د علاقې یوه وړه برخه د پیښور د ضلعي د انتظام لاندې ده. د دې برخې مشرق ته ټوټې شمال اړخ ته یې تر بازارکي پورې د سوات سیند جنوبي لوړه (Water Shed) د بازارکي نه ښکته مغرب خواته یې د سوات سیند بهیږي د دې سیمې خلکو ته لمن یا دامان اتمان خیل وائې په دې علاقو کښې د میشته کیدو نه وړاندې دې خلکو د لوند خوړ شاوخوا علاقې نیولې وه کومه چې اوس د پیښور په ضلع کښې شامله ده."[23]

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډه دا چې د پړانګ غار او امبار او ورسره په مومند ضلع کښې اباد اتمان خیل محنتي او تاریخي خلک دي د پړانګ غار غزاګاني، د اشنغر غزاګاني، ابازو، د میچنۍ او ناوې ډنډ په غزاګانو عبدالحلیم اثر افغاني په خپل تصنیف "زمونږ مجاهدین" کښې او محمد شفي صابر په تاریخ صوبه سرحد کښې او ورسره نورو په تفصیل سره نقل کړي دي او داسې معلومیږي چې اثر افغاني دغه معلومات د بیلابیل د فرنګو ریپورټونو، ټیلې ګرافو او نورو ریکارډونو نه رانقل کړي دي دلته تفصیلات د دې لیک تنګ چوکاټ کښې نقل کول ناممکن دي. سید احمد بریلوي یوه میاشت هم دغه پناه کښې د ملک لعل محمد پړانګ غاري سره تیره کړي وه .هم د دغه سیمو د امبار ګمبتۍ اتمان خیل ملک میر باز او ملک حکیم خان د اتمان خیلو سر لښکر ؤ او په کال ۱۹۰۶ کښ ئې په شبقدر کښ په فرنګو بریدونه کړي ؤ. هم دغسې مکرم خان ، ملک حاجي وصلي خان اتمان خیل، ملک میمون خان اتمان خیل او نور.. د دغه ځاي نامتو خلک تیر شوي دي. د دې ځائے خاوره تر نورو اتمان خیلو سیمو د کر کرونډې په لحاظ شتمنه ده. په مجموعي ډول د اتمان خیلو د دغه ذکر شوي سیمو د معدنیاتو نه ډکې دي یواځې د برنګ د کرومایټ، نیپرائټ او ماربلو کانونه د ذکر وړ دي هم دغسې په دغه ذکر شوي سیمو کښې لرغوني اثار په لوي مقدار کښې موندلے شي په خصوصي توګه د کیمور لمنې او د خرکي، میاخان، سنګاو، پیپل، برمول او کوهي غرونه د دغه اثارو ډک دي. اتمان خیل فیور ډیموکریټیک خلک پاتي شوي دي دوي کښې خانان، نوابان نشته او هم د دیر، سوات، او باجوړ د خانانو، نوابونه د اغیز او اثر نه ازاد پاتي شوي دي. په دغه حقله ډاکټر خالق زیار دا خاوره دا خلک " کښې د حکومت نظام-د قبیلوې او عامو خلکو سره مربوط" د سرخط لاندي لیکي:

"په لومړي نظر کښې سړي ته دا حقیقت واضح شي چې په دې علاقه کښې د اقتدار څو منفرد شکلونه وجود لري چې د یو بل نه. نه یواځې دا چې د قبیلو په سویه توپیر لري بلکښې د قبیلي په بیلابیلو برخو کښې هم فرق لري. د دیر خان د ناوګۍ خان حکمرانۍ شکل د بادشاهۍ او یا حتي مطلق العنانیت (autocracy) ته ورته ښکاري. د دیر او باجوړ د وړو خانانو د حکمرانۍ شکل د اشرافي نظام نمونې وړاندي کوي. په داسې حال کښې چې په ټول اتمان خیل کښې او د سوات په لویه برخه او زیاتره باجوړ کښې

(c) ketabton.com: The Digital Library

سپيځلے جمهوريت موجود دے .بيا هم د ژورې مطالعې په نتيجه کښې سړے دې حقيقت ته رسې"چې دا توپيرونه خو هسې په ظاهري ډول ډېر ښکاري ولې په حقيقت کښې داسې نه دي همدغه د خلکو د خلکو سره مربوط جمهوري نظام په دې علاقه کښې موجود دے او په حقيقې شکل کښې دے ولې بيا وربانديې لږ غونديې اثر د ذکر شوو څو کسانو د حکومت (oligracy) په مختليفو شکلونو کښې موجود دے"[24]

وړاندې په ليکي:

"د سوات بنيادي (اساسي) خانان په حقيقت کښې د بااثره ملکانو نه څه لږ لوړ مقام لري او ذاتي حيثيت يې د هغه اثر نه زيات نه وي کوم چې دوي ته د خپلې ډلې جرګے ورکوي. د تاڼې د خانخيلو جرګه په آئيني ډول ډېر په کوټلي شکل کښې د حکومت ډله ايز نظام پيش کوي. کوم چې دوي ته د خپلې ډلې جرګه ورکوي نو داسې وئيلے شو چې په سوات کښې يو پاک جمهوري شکل موجود دے. هم دغه حال د سمه رانيزۍ او اتمانخيلو دے "[25]

چونکه د اتمان خيلو منطقه يا وطن د لوړو غرونو او لوڅو ځوکو په لمنو کښې جدا دي نو هم دغه لامل وو چې د دغه خلکو اغيز او اثر د دوي څخه لرې پاتې شوي او لکه څنګه چې ذکر شوي څه لږ غونډې خلکو پورې په شخصي يا کورينۍ شکل کښې د دغه خلکو اثر پاتې شوي د باجوړ ښار نواب ناوګۍ خانان تر دې وخته د باجوړ روډ يا سيند نه ديخوا اتمان خيلو منطقه کښې غرض نه دے لرلے ځکه چې د اتمان خيلو خپلمځنۍ دښمنۍ هم ډېرې خطرناکښې او د پيړو پيړو پورې وي داسې دښمنۍ هم دوي خپلو کښې لرلې چې تر سلو کلونو نه هم زياته زمانه يې نيولې په دې حقله هم دغه ريپورټ "دا خاوره دا خلک کښې ليک دي."د اتمان خيلو خلک د دير، سوات او باجوړ د خلکو په نسبت د بدل اخستلو په سلسله کښې زيات سخت دي او دښمنۍ يې ډېرې خطرناکښې وي"[26]

هم دغه خبرې ښاغلي عبدالحئ کاکړ د کال ۲۰۰۸ بي بي سي رپورټ "موجوده آپريشن ميں باجوڑ اہم کيوں؟"کښې کوي د دغه رپيورټ څه حصه دلته نقل کوو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

"نولاکھ کی آبادي کے حامل باجوڑ ایجنسي میں دو بڑی اقوام رہتي ہیں جن میں سے ایک کو ترکھانی جبکہ دوسرے کو اتمان خیل کہا جاتا ہے ترکھانی قوم باجوڑ کي سات میں سے پانچ تحصیلوں ماموند، چمرکند، چہارمنگ، سالارزئی اور ناوگئی میں آباد ہے جسکی کی کُل آبادي ایک اندازے کے مطابق پانچ لاکھ سے زائد بنتي ہے۔ طالبان کے زیادہ تر رہنماؤں اور کمانڈروں، جیسے کہ تحریک طالبان کے نائب امیر مولانا فقیر محمد، ترجمان مولوی عمر، ان کي قائم کردہ 'شرعی عدالتوں' کے سربراہ مفتی بشیر اور جیش اسلامی نامی تنظیم کے سربراہ ولی الرحمن، کا تعلق تحصیل ماموند سے بتایا جاتا ہے۔

ترکھانی قوم میں عسکریت پسندی کي بڑی وجہ ان کي سرحدوں کا افغانستان کے ساتھ متصل ہونا بتایا جاتا ہے جہاں پر گزشتہ اڑتیس سال سے جنگ جاري ہے جبکہ اسکے مقابلے میں دو تحصیلوں اتمانخیل اور تحصیل برنگ میں آباد اتمان خیل قوم آبادی تقریباً تین لاکھ سے زائد بنتی ہے۔ اس کی سرحدیں صوبہ سرحد کے ملاکنڈ اور ضلع دیر سے لگتی ہیں اور وہ ترکھانی قوم کے مقابلے میں افغانستان میں جاری جنگ کي تپش سے قدرے دور ہیں۔

خان اور ملک سسٹم کی مضبوطی ترکھانی قوم میں بڑھتی ہوئی شدت پسندی کی دوسري ممکنہ وجہ بتائی جاتی ہے۔ مقامی لوگوں کا کہنا ہے کہ یہاں کے خانوں اور ملکوں نے اپنی طاقت کو برقرار رکھنے کے لیے ماضی میں ایسے ہتھکنڈوں سے کام لیا ہے جسکي وجہ سے وہاں پر ایک کُچلا ہوا طبقہ سامنے آیا جنھوں نے طالبان کي شکل میں ان مشران اور ملکوں کے خلاف ایسي کارروائیاں کی کہ انکی طاقت کمزور ہوگئی اور وہ علاقہ چھوڑنے پر مجبور ہوگئے ۔ جبکہ اتمان خیل قوم میں خان اور ملک اتنے طاقتور نہیں ہیں بلکہ جرگہ ہي مساوی بنیادوں پر قبائلی معاملات چلاتا ہے. باجوڑ ایجنسی آبادی کے لحاظ سے سب سے بڑی اور انفراسٹرکچر کے حوالے سے سب سے ترقی یافتہ سمجھی جاتی ہے -

ایک اور وجہ یہ بتائی جارہی ہے کہ ترکھانی قوم میں قبائلی بدلہ لینے کا تصور اتمانخیل قوم کے مقابلے میں زیادہ مضبوط نہیں ہے۔ جب کبھی کوئی شخص قتل کرتا ہے تو ترکھانی قوم میں قاتل کو عام معافی دینے کا تصور موجود ہے جسکی وجہ سے کسی شخص کو جرم کرنے سے پہلے عام معافی کی امید ہوتی ہے اس لیے وہ اسے کرنے سے نہیں کتراتا۔

جبکہ اتمانخیل قوم کے بارے میں ایک ضرب المثل مشہور ہے کہ ' اتمانخیل قوم سے تعلق رکھنے والے شخص کی لاش قبر کی مٹی بھی ہضم نہیں کرسکتي ہے۔' یعنی چاہے دہائیاں لگ جائیں بدلہ ضرور لیا

(c) ketabton.com: The Digital Library

جاتا ہے۔ اتمانخیل قوم سے تعلق رکھنے والے ایک اہلکار نے بتایا کہ جب وہ انیس سو ستر میں دسویں کے طالبعلم تھے اس وقت ایک شخص نے قتل کیا اور آج اڑتیس سال بعد بھي در جنوں بار جرگہ لیجانے کے باوجود مقتول کے خاندان کے سربراہ انکار کرتے ہوئے کہتے ہیں 'میں کمزور ہوں اس لیے بدلہ نہیں لے سکا لیکن میں نے اپنے بچوں کو وصیت کي ہے کہ جب بھی وہ یہ سمجھیں کہ ان میں بدلہ لینے کی قوت آگئ سو وہ لے لیں۔' اسی لیے لوگوں کا کہنا ہے کہ بدلے لینے کی اس سخت رسم کی وجہ سے اگر کوئی شخص طالبان کا حصہ بنتا بھی ہے تو کچھ کرنے سے قبل اس کے نتائج کے بارے میں ہزار بار سوچتا ہے"[27]

د پورته بحث څخه مونږ دې نتيجې ته رسيږو چې اتمان خيلو په ازاد حيثيت ژوند دوامدار ساتلے دے هم دغه لامل وو چې دوي چا ته ټيکس يا عائدات تاريخ کښې نه دي ورکړي Refort on Tribes of Dir swat and bajawar including Utmankhel & Sam Ranizai ژباړن ډاکټر خالق زيار دا خاوره دا خلک کښې د کټې وټې يا عائداتو نظام The Revenu system د سر خط لاندي ليکي:

"د کټې وټې نظام په بيلا بيلو ځايونو کښې په بيل ډول دے د ټولني ټوله زمکه په برخو مشتمله ده او د جدي حق په حساب مالکان لري د زمکي د ملکيت په حواله په زمکه هيڅ ټيکس نشته البته د قانون محمدي ص له رويه د پيداوار لسمه حصه د عشر په ډول ورکوي.

عشر په دې ټوله علاقه کښې رواج نه لري ډيرې قبيلې لکه اتمان خيل، د سوات د سيند د چپي غاړي او د کوز او بر سوات اکثري قبيلې او د سمه رانيزۍ خلک هيڅا ته عشر "ټيکس" نه ورکوي. بيا هم که چيرې مقامي خان دومره زورور وي چې د عشر اخستلو توان لري نو ځنې خلک عشر ورکوي د سوات د سيند د ښۍ غاړي د دير او سوات قبيلې يا د دير خان ته يا د هغوي مقرر کړو خانانو ته عشر ورکوي . د سوات د سيند د ښي خاړو سواتو قبيلو د دې د پاره چې ځان د محاصل Revenue Collecter د موجوديت نه ځان خلاص کړي د دير نواب سره معاهده کړي ده او د هغې مطابق دوي د خپلو خانانو په لاس نواب ته په کال کښې د عشر په ځائے ټاکلي پيسې ورکوي"[28]

چونکه اتمان خيلو کښې خانان او نوابان نشته کوم چې د مغل او فرنګ پيداوار دي نو د سيمې لارې چارې، هحرے جرګے، د پښتنو د تهذيبي شکل ملک په لاسو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کښې وي ولې اتمان خیلو کښې هره خیل خانه خپل خپل ملکانان لري نو د خیل خانیو ستونزې دغه خلک حل کوي ولې د قامي ستونزو حل کولو د پاره د هرې خیل خانې نه د ملکانانو جرګه کیږي او په روایتي ډول په جرګو کشالې هواریږي اتمان خیل جرګو ته احترام لري جرګه د قدر وړ ګڼي. اتمان خیلو کښې میلمه پالنه د نورو پښتنو په څیر لوړ مقام لري اتمان خیلو کښې چې څوک میمله شي یا پناه واخلې دا خلک ترې ځانونه قربانوي د باجوړ مولانا خان زیب لیکوال "باجوړ د تاریخ په رڼا کښې" کتاب لیکونکي د بهادر شاه ظفر کاکاخیل کتاب لیکونکي "پښتانه د تاریخ په رڼا کښې مخ ۷۰۵-۷۹۶" په بنیاد د اتمان خیلو په دغه حقله یوه واقعه په دې رانقل کړي.

اتمانخیل او د میلمه ننګ

تېمور شاه چې د احمد شاه بابا ځوئي وو پینځه ځل ئې د هند په لور په کال 88 .79.80.85 .1774 کښې ئې لښکرې لیږلې وې خو ځنې خوبونه او کمزورې داسې وې چې د احمد شاه ښوځښت پشا تلل هم دده د وخت نه پېل شو او په آخر کښې دده ځوئي شاه شجاع د سیهکانو او پیرنګیانو سره دځوکښې لپاره په لاس پو کولو هرڅه اوبائلل.

په کال 1779 کښې د تېمور شاه خلاف په کورنۍ کښې د مرګ یوه هڅه اوشوه مقصد ئې د تېمور په ځائې د احمد شاه بابا شپږم ځوئي ،سکندر شاه، په تخت کښېنول وو. پدې کار کښې د ډېرو امیرانو ترځنګ ،فیض الله خان، د میا عمر بابا ځوئي ،صاحبزاده محمدي،او ملک ارسلا خان مومند، لاس لرلو . تېمور شاه د پېښور په بالاحصار کښې دیره وو د پنچاپ په لور ئې د لښکرو تابیا کوله فیض الله خان ته د اپریدو او شینوارو نه ده نوي پوځې ډلې جوړولو کار سپارل شوې وو خو هغه په چل بالا حصار ته د لښکر سره ننوتو چې په ظاهره نوې دسته پیش کول ئې مقصد وو خو په پټه ئې تېمور شاه د منځه وړل غوښتل. پوځ چې قلا ته ننوتو تېمور شاه چې پو دم دومره خلک اولیدل نو پوهه شو چې لوبه بدل ده شاهي پوځ په میدان کښې آرام کولو دې د قلا دویم چهت ته په منډه اوختو او خپل پوځ ته ئې د جګړې غږ اوکړو . شاهي پوځ زر په جګړه شو حالت ئې قابو کړه فیض الله خان سره د ځوئي اونیول شو او د تېمور شاه په حکم سمدستي اووژل شو. صاحبزاده محمدي ته د پلار او کورنۍ د لوړې روحاني مرتبې په وجه څه اونه وائل شو بل مهم سړې ملک ارسلا خان مومند په تېښته

(c) ketabton.com: The Digital Library

> کښې برېالې شو او د مومندو په غرونو د اتمانخېلو سیمې ته ئې د پناه هڅه اوکړه. کله چې ملک ارسلا خان د اتمانخېلو اول کلي ته اورسېدو نو د کلي مشرانو پېژاندو چې د باچا د برې راتښتېدلې. مشرانو ورته په منت اووئیل چې تا خپل کلي ته نه شو پرېښودې ځکه چې که ته رالې نو بیا ته زمونږ مېلمه شوې او د پښتون ولې د آئین لاندې ستا ساتنه په مونږ پرض کیږي مهرباني اوکه مونږ د تېمور شاه سره مه په لانجه کوه . ملک ارسلا خان د مشرانو سره په خبرو وو خو بل لوري خپلو خلکو ته پټه اشاره کړې وه چې کډه مې په بله لار کلي ته ننباسې هغې د ارسلا خان کډه کلي ته په بله لار ننه باسله .
> چې د کلي مشران د ارسلا خان د کډې نه خبر شو نو ېوبل ته ئې اووئیل چې دا سړې خو اوس زمونږ مېلمه شو او اوس خو په مونږ د مېلمه ساتنه لازم ده ټوله قبیله ورله راغله وائل ته اوس زمونږ مېلمه ئې او ښه ډاډه راسره اوسه. تېمور شاه چې کله د ارسلا خان په نیولو کښې ناکام شو او ددې نه خبر شو چې اتمانخېلو پناه ورکړې نو د زور په ځائې د چل نه کار واخیست . څه وخت پس ئې په ارسلا خان پسې جرګه اولیږله قرآن کریم ورله ورکړي وو او د قرآن په ېو پاڼره ئې هغه ته معافي هم لیکلې وه او خپل شاهي مهر ئې هم پې لږولې وو. ارسلا خان چې کله دا معافي نامه اولیده نو ډاډه شو په تېمور شاه ئې اتبار اوکړو او د اتمانخېلو سره د مشورې نه پس پېښور ته راستون شو او ځان ئې باچا ته حواله کړو خو تېمور شاه بې اتباري اوکړه او هم په هغه ورځ ئې ملک ارسلا خان مومند اووژلو. د تېمور شاه دا کار د پښتو او اسلام نه ېو غورزېدلې کار وو د قران او لوظ دپاسه د ېو پښتون مشر وژل ډېر بېخونده کار وو پښتانه پدې کار سخت خفه وو چې په نتیجه کښې تر اوسه تېمور شاه په تاریخ کښې سپک او بې پښتو بادیږي چې تر دې پورې پښتانه وائي چې ده له پښتو هم نه ورتله حالانکه په پښتو پوهیدو شعرونه ئې هم په پښتو کښې وائلي خو ېو ښځه ئې پارسي بانه وه او د ایران اثر پې ډېر وو خو په پښتنو کښې د پښتون باچا په ځائې په پارسي بان باچا یادیږي"[29]

د اتمان خیلو د هجرت چې دوي د ټانک ګومل بیا کابل نه دې خپلو منطقو ته راغلي د تاریخ له رویه مبهم دي دغه د اتمان خیلو د مهاجرت او هجرت کیسې حیات محمد خان په حیات افغاني کښې بهادر شاه ظفر کاکاخیل پښتانه د تاریخ په رڼا کښې محقق عبدالطیف طالبي په پښتنې قبیلې کښې عبدالروف بینوا په پښتونستان کښې لطیف یاد په پښتنې قبیلې وپیژنۍ کښې اولف کیرو دې پټهانز کښې قاضي عطاالله د پښتنو تاریخ کښې خان روشن خان په سرګزشت یوسفزۍ کښې پیر معظم شاه په تواریخ حافظ رحمت

(c) ketabton.com: The Digital Library

خاني کښې الله بخش یوسفزی په تاریخ یوسفزی پټهان کښې زرداد خان په صولت افغاني کښې پروفیسیر ډرون په the history of afghan کښې سراج احمد علوي په تاریخ پښتون کښې او ورسره نورو په تسلسل سره راوایت در راویت نقل کړي دي ولې په دغه ضعیف روایتونو چا هم غور نه دے کړے حالانکه چې اتمان خیلو ته داسې کومه ضرورت پیښ شو چې د ټانک کومل څخه کابل ته لاړ بیا تیراه ته لاړل او بیا دلته راغلل؟ حال دا دي چې اتمان خیل هم د دې خاوري اصلي او لرغوني خلک دي نه خو دغه وخت د دوي نسلي ربط د نورو قبیلو سره وو او نه څه سیاسي، معاشي یا مذهبي اتحاد بیا دا کومه تاریخي نکته معقول کیدے شي چې اتمان خیل په شان لویه قبیله په هجرت مجبور شول؟

زما په خیال دغه هجرتونه په جزوي توګه شوي دي د کلهم قبیلې د هجرت روایتونه په تاریخې تادو نه دې ولاړ او نه څه استسنادي، تاریخي او منطقي حیثیت لري.په دغه حقله د شیر علي خان بنوچي کتاب "پشتونوں کي تاریخ اور شجرے" ترتیب او تدوین کونکي ډاکټر نصرالله جان وزیر د اتمان خیلو تاریخ په فټ نوټس کښې لیکي:

"قوم یوسفزیٔ مرزا الغ بیگ کے زمانے میں کابل سے ننگرہار کے راستے وادي پیشاور اور سوات میں آکر اباد اور بعد میں قابض ہوئے لیکن قوم اتمان خیل کا ٹانک اور گومل کي پہاڑوں سے اٹھ کر آنا کوئي منطق نہیں بنتا یوسفزیٔ نوشکي، شوراپک قندھار سے ہوتے ہوئے مرزا الغ بیگ کو کابل کي تخت فراہم کرنے میں معاونت دیں چکے تھے اب یہ کس طرح فرض کیا جاسکتا ہے کہ اتمان خیل قبیلہ ٹانک اور گومل سے اٹھے اور پشاور میں اپنے ہم نژاد کرلاني کے خلاف لڑنے کو آئے نہ تو یہ مقدس جہاد تھي نہ اس میں دیني جذبہ کار فرما تھا نہ یہ مقدس جہاد تھي اور نہ کل افغان قوم کي دفاعي جنگ تھي یہ ایک منگھڑت مفروضہ ہے جو بنا کسي تحقیق کے ہر کوئي آگے کو بڑھا رہا ہے میري دانست میں یہ قبیلہ کرلان کے دوسروں قبیلوں کے ساتھ یہاں پر مقیم تھي دلازاکوں اور یوسفزئیوں کي چپقلش میں انہوں نے دلازاکو کي ساتھ دینے کي بجائے خاموشي اختیار کي ہو گي یا یوسفزیٔ کا ساتھ دے کر اپنے کرلانیوں کے خلاف لڑے. اس طرح سوات کے وہ قبیلے جو یوسفزئیوں کے ساتھ لڑائي لڑائیوں میں کمزور پڑ گئے تھے اور علاقہ ہزارہ یا اباسین کے پار چلے گئے ان میں سے بعض کرلان اور دیگر افغان قبیلے ہیں جو اب ہزارہ میں آباد ہیں. اس طرح سوات کے قدیم قبیلوں میں سے کرلاني قبیلے یہاں مقیم تھے. تاہم اس میں مزید تحقیق درکار ہیں مستقبل کے مورخین کو یہ بھي دیکھنا ہو گا کہ وادي سوات کا پورا علاقہ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اور ہزارہ کے علاقے پر کرلانیوں کا اثرور سوخ کب سے تھا. کیونکہ یوسفزئ اور خاخي خیل قبیلوں کي آمد یہاں بعد کي بات ہے لہذا ازروئے منطق یہ بات قرین قیاس ہے کہ کرلانیوں کا مسکن کوہ سلیمان سے جانب شرق کو وادي سوات اور ہزارہ تک تھي ہیروڈوٹس اور بطلیموس نے اباسین کے اطراف میں آباد اقوام کي جسماني ساخت اور حلیہ بیان کیا ہے وہ کرلانیوں کي قدو قامت اور شکل وصورت اور ان کي اس خطے میں اب تک کي موجودگي پر دلالت کرتي ہے. غرض یہ کہ نہ تو اتمان خیل یوسفزیوں کے ساتھ یہاں ہو کر آئے تھے اور نہ یہ علاقہ ٹانک اور گومل سے اٹھ کر یوسفزئیوں کے ساتھ شریک شرم و ننگ تھے"[30]

ژباړه:

د میرزا الغ بیګ په وخت کښې د یوسفزیو قبیله له کابل څخه د پېښور او سوات د دښتو له لارې ننګرهار ته راغله اباد او وروسته قابض شول، خو د اتمان خیلو قبیله د ټانک او ګومل له غرونو څخه را پورته کښېدل منطقي نه دي. یوسفزي نوشکي شورابک له میرزا البیګ سره د کندهار له لارې د کابل د تخت په برابرولو کښې مرسته کړې وه. فرض کړو چې د اتمان خېلو قوم له ټانک او ګومل څخه راپاڅېدلي او پېښور ته راغلي او د خپلو همکارانو کرلانو پر وړاندې جنګېدلي، نه خو دا سپېڅلي جهاد وو نه د افغان ولس ددفاع جګړه زما په خیال به دوي د دلزاکو دملاتړ پر ځائے به یې چوپه خوله پاتي شوي وي او یا به یې د یوسفزیو ملاتړ کړي وي او دکرلانیانو پر ضد به یې جګړه کړي وي.

په دې توګه د سوات هغه قومونه چې د یوسفزیو سره په جګړو کښې کمزوري شوي او د هزاره او یا اباسین سیمې ته تللي، یو شمېر یې کرلان او نور افغاني قومونه دي چې اوس په هزاره ګانو کښې مېشت دي. په دې توګه د سوات له لرغونو قبیلو څخه یو، کرلاني قبیلے دلته اوسېدلې. خو په دې اړه لا زیاتو څېړنو ته اړتیا ده، راتلونکي مورخین به دا هم وګوري چې کله کرلانیانو د سوات دره او هزاره پر ټوله سیمه اغېزه درلوده. ځکه چې دلته د یوسفزو او خاښي خېلو قومونو راتلل وروسته خبره ده، نو له منطقي پلوه داسې انګېرل کښېږي چې د کرلانیانو د اوسېدو ځائے د سلیمان له غره څخه په ختیځ کښې د سوات تر دره او هزاره ګانو پورې و،

(c) ketabton.com: The Digital Library

هیروډتس او بطلیموس چې د اباسین په اطرافو کښې د کوم قومونو فزیکي جوړښت او جسماني حلیې بیان کړي دي، دغه د کرلانو د قدو قامت او شکل و صورت په بڼه او تر اوسه پورې په دې سیمه کښې د دوي شتون باندې دلالت کوي. علت یې دا دي چې نه اتمان خیل له یوسفزیو سره دلته راغلي و او نه له ټانک او ګومل علاقې څخه راغلي او د یوسفزیو سره په ننګ او شرم کښې شریک وو.

لنډه دا چې دغه د هجرتو راویتونه د قبیلو په اړه د بیا بیا او نوې څېړنو او لیکنو محتاجه دي هغه نامعقول روایات به راتلونکښې مورخین رد کوي کوم چې په دودیزه توګه بغیر د څه استناده نقل شوي.

د اتمان خیلو تر نورو پښتنو د پتمنو او تاریخي یوسفزیو، روغانو، تاجکو، رودبارو، خټکو ترکلانو، صافو، خټکو، ګجرو، ساداتو، مشوانو، شلمانو، مومندو، دلازاکو، سواتو، وردګو اخون خیلو او نورو.... سره نزدې تعلقات او د مینې او وینې رشتې دي ځکه چې دا خلک په جغرافیایې لحاظ سره یو بل ته نزدې دي او په یوه منطقه کښې ژوند کوي. هم دې خلکو د یو بل شمله اوچته کړې هم دې په یو بل ننګونه کړي هم دې خلکو د پښتون وطن وحدت ټینګار ته ملا تړلي دغه ټولې پښتنې قبیلې د قدر وړ او تاریخي حیثت لري. اتمان خیل که څه هم د پښتون ناګڼلي قبیله ده ولې دوي د پښتو او پښتنو روایات تر دې دمه ژوندي ساتلي دي. زه د اتمان خیلو شجرو نه وړاندې د بهرام خان د ذوي لیونۍ فلسفي د غني خان بابا د نظم "اووه ګلونه" په شعرونو کوم چې یې د هرې پور په جیل کښې لیکلي وو تماموم.

"یم پیدا د اشنغره
خو په فکر اتمان خیل
یوه کړه ورانه ویجاړه
غوندي زانه د دې سیل"[31]

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اتمان خیلو شجرے:

اتمان خیل په لویه کچه اته طایفو/ښاخونو یعنې د نامعلوم اتمان بابا اته بچې شمیرل کیږې یا داسې ویل شو چې اتمان خیل اته پلاره دي. د اتمان خیلو شجري لکه د نورو پښتنو په تاریخي بنیادونو نه ولاړي ولې د نزدې وختونو څیړنکارو په دغه لړ کښې یو څه د قدر وړ او حقایقو ته نزدې هڅه کړي ده په دغه کښې ملیټري ریپورټ ۱۹۰۶، تراشلي ټکي مصنف د انور نګار، د تالاش بانډګی د سیاسي او سماجي شخصیت شیر محمد لالا ، د تیمرګري شیخانو سره تعلق لرونکي ایم فل سکالر سلمان جبار اتمان خیل او د باجوړ ایم فل سکالر حسین احمد او د امبار مولانا رحمان الله رحماني صیب ناچاپه د اتمان خیلو شجرو، تاریخي اثارو نیتجه په لاندي ډول سر ته رسې دغه شجره د ټول تاریخي کتابونو او زمینې حقایقو نچوړ دے.

۱ **مندل اتمان خیل**Mandal utmankhel

۲ **دخله لاندي لویې څانګې**Dakhla sub section big

i Shamozai utmankhel**شموذي یا شموذی اتمان خیل**

ii Sanizai or Sanizi utmankhel **سانیزي یا سنیزی اتمان خیل**

۳-**کرانې لاندي لوي ښاخ اصیل اتمان خیل**

۴-

۵-**بیمري یا بیهمري اتمان خیل**Bimmari or Behmari utmankhel

۶-**ګوري اتمان خیل**Gwari utmankhel

۷-**بټ کور یا بټ خیل اتمان خیل**Butkor or Butkhel utmankhel

۸-**سمیل زي یا اسماعیل زی اتمان خیل لویې څانګې** Samelzi or ismaelzai utmankhel big sections

i peghozai or Peghozi utmankhel **پیغزی یا پیغوذي اتمان خیل**

ii Takwar utamnkhel **ټاکور اتمان خیل**

iii Mandan utmankhel **مندن اتمان خیل**

(c) ketabton.com: The Digital Library

iv Astanadar utmankhel استاندار اتمان خيل

(۱)د ماندل اتمان خـــيلو څانګـي

Sections or Genealogical Chart of Mandal utmankhel

1 **کيدو خيل**

2 **کميل خيل**

د کيدو خيل ښاخونه

1 **رسول خيل**

2 **جوګي خيل**

3 **داپر خيل**

د رسول خيل ښاخونه

1 **راجه خيل**

2 **مامت خيل**

3 **نجيم خيل**

4 **حقداد خيل**

5. **شيخ خيل**

د جوګي خيل ښاخونه

1 **جلال خيل**

2 **نيخان خيل**

3 **تيمر خيل**

4 **ګل شير خيل**

د داپر خيل شاخونه

1 **ميروال**

2 **براولي**

3 **ګوړ خيل**

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کمیل خیل شاخونه

1 **مالیزي**

2 **سواړي خیل**

3 **مته خیل**

د مالیزي ښاخونه

1 **کنډه خیل**

2 **امت خیل**

3 **اوراخیل**

د سواړي کور ښاخونه

1 **لزت خیل**

2 **میوي خیل**

3 **اصل خیل**

4 **بابو خیل**

د مته کور ښاخونه

1 **ګاسي خیل**

2 **طالب بیګ کور**

3 **مستجاب خیل**

4 **علم دین خیل**

5 **قاضي خیل**

6 **ونډي خیل**

7 **حیات خیل**

8 **زوبیده خیل**

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

د طالب بېګ کور شيخان ياده دي وي د تور بابا شيخان دي

1رحيم خيل

.2رفيق خيل

.3عنايت خيل

.4حميد خيل

.5اداد خيل

(۲)دخله

ا شموذی اتمان خيل سيکشنز Shamozai utamnkhel Sections or Genealogical Chart

شموذی کښې څلور لويې څانګې دي

1سرکاني خيلsarkani khel

2سرني خيل Sarni khel

3عمرخيل Umer khel

4پاينده خيل Painda khel

د سرکاني خيلو ښاخونه.

د اتمان خيل - شموذي - سرکاني خيل څانګي شجره!!

۱ سرکاني خيل

۲ سليمان خيل

د سليمان خيلو لاندي ښاخونه Sub section

۱.-بيل خيل

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲.میراخان خیل

۳.اصلت خیل

۴.عجم خیل

۵.زمان خیل

ب--سمیل خیل

۱.شاه وس خیل

۲ .محمد خیل

۳.سلطان علي خیل

۴.ازاد خیل

ج-عیسي خیل

۱ .خان داد خیل

۲ .باقي خیل

۳.زیبا خیل

د-عزیز خیل

2سرني خیل Sarnikhel **سرني په دوه خیلونو کښې ویش دي ۱-اباخیل ۲-بلوخیل**

۱-د اباخیلو شاخونه

1طاوس خیل

بیا دا دوه ښاخونه لري هارون خیل او دنیا خیل ۲اودال خیل. دوي کښې تالي خیل او اباخیل راځې

3کرم خیل کښې برم خیل او میرے کور سیکشنز دي.

۲-د بلوخیل اتمان خیلو شاخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې کښې حسن خيل، نورمحمد کور، سرګړے کور، علي محمد کور، ايدرخيل او زيد کور خيلونه دي چې بيا په نورو ورو وړو لکه زيد کور بيا په قمبر خيل، بلوخيل، علي بے خيل، وغيره کښې ويش دي بيا مزيد قمبرخيل کښې هاشم خيل او بلوخيل کښې ايدرخيل سيکشنز دي.

هم دغه ډول

٣ -علي بے خيل هم د غازي خيل، مومند خيل او ميذوب خيل ښاخونه لري.

-3عمر خيل اتمان خيلUmarkhel utmankhel عمر خيل په دوه لويو څانګو او بيا وړو وړو څانګو کښې ويش دي.

١ -پيرورخيل ٢- سيد علي خيل

١ د پيرورخيل ښاخونه دا هم درې ښاخونه لري

1شهباز کور.. دې کښې بياحسن خيل، سهاک، کرم خيل، مليز خيل، بازار خيل، يارخان خيل، شات خيل، بوستان خيل ځانله ځانله څانګې دي

2 خوشحال کور دې خيل کښې نديم کور، بوګې کور، راجه کور، مادم خيل، ميردين کور، ميني کور، نوراخيل، لنډا خيل، اردو خيل،

3 مرچي خيل , دې کښې بونيرخيل، مالت خيل، جنجال خيل، لنګي خيل، کټويې، بهادر خيل، خان خيل، او مابير خيل وغيره دننه څانګې دي.

٢ سيد علي خيل يا سيدال کور په دوه څانګو کښې ويشت دي

1 مامد خيل دې خيل کښې دننه بيا نور خيلونه د اکبرخيل، سيد خيل، مزرا کور، رالپوري، جوشان خيل، جميل خيل، شاجي خيل وغيره په نوم دي

2 سليمان خيل يا سليمان کور کښې دننه بيا ګوري کور، شاميرکور، نظر کور، اکبر خيل، شينکيبي خيل، واصل خيل وغيره څانګې شامل دي. هم دغه ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

واصل خیل بیا مزید خیل خانیو کښې ویش دي چې په کښې بنګي خیل، ولي خیل، نظر خیل شامل دي. بنګي خیل بیا کمال خیل په نوم خیل لري

او نظر خیل بیا د جمیل خیل په نوم څانګه لري.

4 **شموذی پاینده خیل**Shamozai Paindakhel

دا خیل خانه پت څلورو سیکشنو کښې ویش ده چې تفصیل یې دا ډول دي

۱- **شهباز خیل دې سب سیکشن علي بے خیل او خان کور دي**

۲- **مني خیل دې سب سیکشن اسرت خیل، حسن خیل او حسن کور دي.**

۳- **سلیماني خیل دې کښې سب سیکشن زیکاني خیل، الیاس خیل، راجه کور، ابراهیم خیل او خواجه کور دي.**

۴- **بادو خیل دې کښې سب سیکشن ولي داد خیل، هندو خیل او جلال خیل دي.**

دخلهii **سانیزي یا سنیزي اتمان خیلو څانګې**

Sections or Genealogical chart of Sanizai utmankhel **دا په درې سیکشنو یا خیل خانو کښې ویش دي.**

۱- **کوټا خیل دې کښې احمد خیل، کوټا خیل، امت خیل، رسول خان خیل، خواجه خیل، وریا زي سب سیکشن دي.**

۲- **دولت خیل دې کښې د عزیز خیل، دوړي خیل، نازو خان خیل، ملاخیل، شاه خان خیل او بټي خیل سب سیکشن دي.**

۳- **ملاخیل دې میرزا خیل، شیخ خیل او جانا خیل سب سیکشن دي او دغه بیا مزید ویش دي.**

(۳)**د کرانې - اصیل اتمان خیلو شجره** The Genealogy Of karani Asil utmankhel:

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصیل په دوه لویو څانګو کښې ویش دي

1 اصیل بادو خیل

2 اصیل بلوخیل

1د اصیل بادوخیل څانګي:

۱ واړه خیل دې کښې سب سیکشن اصلت خیل، وریاخیل، سهاک زي وغیره دي.

۲ خمارخیل دې کښې سب سیکشن ګډ خیل، پاینده خیل مدک خیل او سلطان خیل او نور راځي.

هم دغه ګډ خیل بیا مزید سب سیشکن یعني لاندې څانګي د دیني خیل، ابراهیم خیل، عمرخان کور، ساولي خیل لري هم دغه ډول دیني خیل مزید سب سیکشن د شینو خیل، مغل خیل، دیګان خیل، باي خیل په نوم لري.

هم دغه شان مدک خیل هم لاندي ښاخونه د شاري خیل، ماتي خیل، فرش خیل، انعام خیل، دادو خیل، شهزاد خیل، او پارچی خیلولري .

2 اصیل بلوخیل

۱-صیب دین خیل

۲-عمر خیل

۳-ترغاو خیل

۴-صبدک خیل دې خیل کښې سب سیکشن پاسوان خیل، ناشه خیل، همت خیل، میګان خیل لاندي څانګي دي.

۵-دیني خیل دې کښې بیا واړه خیل دننه سب سیکشن دي چې دغه بیا په

۱-بډی خیل

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ -اني خيل

۳ -فتح خيل

څانګي لري

۳-پاينده خيل دې کښې

۱ -ادم خيل، ښادي

۲-رضا خيل

۳-شريف خيل

۴ -کاني خيل

۵-مابت خيل

۴ -باي خيل

۷ -دلخه خيل

وغيره شتون لري.

۴-سلطان خيل دې کښې

۱ -تاج بيګ خيل

۲ -راج بيګ خيل

۳ -ولو بيګ خيل

۴ -ماربيتګ

۵ -دارے

۶-شاه خان خيل

۷ -چورے

۸-ظفرخيل او نور شته.

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاج بیګ کښې بیا مزید سب سیکش یونس خیل، امان خیل او خرم خیل دي.

(۴)همري

دې سیکشن کښې دوه The Genealogical Chart of Hamri utmankhel **لویې طائفي دي یو 1- علیزي یا علي زي اتمان خیل او 2- دویم متکي اتمان خیل نومیږي.**

1**متکي اتمان خیل**Mattakai utmankhel gebealogical chart

۱ **توري خیــل**

۲ **اتمـــان زي**

د توري خــیل څانګي

۱ **ولـــي داد خـیل**

۲ **بـرمــکي خــیل**

۳ **ســـواتي خــیل**

د اتـــمان زۍ یا اتمان زي ټبر څـانګي

۱ **شاه عــالم خیل**

۲ **جبـــه خــیل**

جورټ خیل

۳ **حسن خـــیل**

۴ **حــاجـي خـیل**

۵ **علـــي خـــیل**

۶ **شـــاد خـــیل**

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷ **رینجابت خیل**

۸ **اسرت خیل**

۹ **اورمت خیل**

۱۰ **ملاخیل**

دغه بیا مزید سب سیکشن لري.

2 **علیزی یا الیزي اتمان خیل**Alizai utmankhel

علیـــزي اتمـــان خیـــل پـــه څلـــورو لویـــو څـــانګو کښـــې ویـــش دي

-1**مامونزی**Mahunuzai

د ادیزی څانګي

-۱ **دړي خیل**

-۲ **شاهي خیل**

-۳ **علي خیل دي**

-۴ **محبوب خیل**

-۵ **خنجرخیل**

-۶ **شاه زمان خیل**

-۷ **مولا خیل**

-۸ **انګرخیل دي**

-2 **ایسوزی**Isozai

-۱ **خلي خیل**

-۲ **سارنګ خیل**

Raado

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- **سواتي خيل**

۴- **مغل خيل**

۵- **جوګنړ خيل**

-امانت خيل

۶- **مامدخيل**

۷- **عدم خيل**

۸- **ارونګ خيل**

هباي خان خيل چې په کښې شاذرين خيل، ګلکۍ وغيره شته.

3- **ادريزی**Adrizai

دې کښې زيرک اتمان خيل چې بيا دغه په په دوه برخو کښې ويش دي دغه زيرک زياته برخه امبار پړانګ کښې اباد دي.

۱- **سپين زيرک**

۲- **سره زيرک**

4- **مرچو زی**Marchozai **دې کښې**

۱- **کرم خيل**

۲- **رام خيل**

۳- **خيچجئ**

۴- **چميار خيل**

۵- **لوچه خيل**

۶- **کرمالي خيل**

۷- **باراني خيل**

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸- امرو خیل

۹-حبیب خیل

۱۰-میروس خیل

(۵)بیمري یا بیهمري اتمان خیلو شجره The Genealogical Chart of behmari or bimmari utmankhel

بیهمري یا بیمري په درې لویو طایفو کښې ویش دي خرکي، میاخان ، پیپل،کوهي، برمول، سنګاو د دوي سیمي دي یوه شمیره دیر او نورو کښې هم اباد دي

1- اسماعیل خیل

2- سه صده

3- دعوت خیل

د(1اسمعیل خیل بن بهمري) شاخونه

1 پاینده خیل

2- هیبت خیل

3- عمرخان خیل

د(1پانیده خیل بن اسمعیل شاخونه

1 اون کور

2 همزه کور

3 خلي کور

د(2هیبت خیل بن اسمعیل شاخونه

1 دولت خیل

2 شیخا خیل

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

3 **ولي خيل**

د(3 عمر خان خيل بن اسمعيل شاخونــه

1 **يار علي خيل**

2 **شيخان خيل**

د(1يار علي خيل شاخونــه

1 **بهرام خيل**

2 **رسول خيل**

3 **تيراوي خيل**

د(2شيخ خان خيل خيل شاخونــه

1 **شيخ علي كور**

2 **خان كور**

د(2 سه صده بن بهمري) شاخونــه

1 **دله زاک**

2 **تورزئ**

3 **غزت زئ**

د(1دله زاک وصلي دي) شاخونــه

1 **مومن خيل**

2 **شريف خيل**

3 **ګل داد خيل**

4 **صواتي كور هم وصلي دي**

د(2 تورزئ) شاخونــه

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

1 **عجب خيل**

2 **اباخيل**

3 **صابي خيل**

4 **شابي خيل**

5 **محب خيل**

6 **حيا خيل**

د(3 ايزب زئ) شاخونـه

1 **هارون خيل**

2 **رئيس خيل**

3 **طاوس خيل**

4 **انيس خيل**

5 **منصورخيل**

6 **چنګا خيل**

د(3 دعوت خيل بن بهمري) شاخونـه

1 **عمياره خيل**

2 **مهتر خيل**

3 **برصي خيل**

د(1عمياره خيل بن دعوت) شاخونـه

1 **مسکين خيل**

2 **پاچو خيل**

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

3 ميرهوس خيل

د(1مسکين بن عمياره خيل) شاخونه

1 کټي کور

2 سلطان کور

3 زکوړ کور

د(2پاچو خيل بن عمياره خيل) شاخونه

1 صلا خان کور

2 الي خيل

3 انډن کور

د(3 مير هوس بن عمياره خيل) شاخونه

1 ربو خيل

2 محمد خان کور

3 زين خان کور

د(2مهتر خيل بن دعوت خيل) شاخونه

1 عباس خيل

2 باګي خيل

3 بانوزئ

د(1عباس خيل بن مهتر خيل) شاخونه

1 بوخان خيل

2 دور خيل

3 فتح خيل

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

د(2 باگي خيل بن م٥تر خيل) شاخونــه

1 **جان بيگ كور**

2 **حيات خيل**

3 **پولاد خيل**

د(3 بانوزئ بن م٥تر خيل) شاخونــه

1 **فقير خيل**

2 **ملوک خيل**

د(3 برصي خيل بن دعوت خيل) شاخونــه

1 **دولت خيل**

2 **ميري خيل**

د(1دولت خيل) شاخونــه

1 **طاوس خيل**

2 **دار خيل**

3 **جوگي خيل**

4 **اخري خيل**

5 **جلال خيل**

د(2 ميري خيل) شاخونــه

1 **پائند خيل**

2 **پارو خيل**

3 **سليم خان كور**

(۶)**كوري اتمان خيلو شجره**The Genealogical Chart of Gwari utmankhel

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګوري په دوه لويو طايفو کښ ويشل شوې دي. ړومبۍ طايفو کښې ويش دي

۱ــ متــه خيل

مته خيل بيا په اووه لويو طايفو کښ ويشل شوي

1ــ شينکښې خيـل

2ــ رنړاخيـــــل

3ــ رضـا خـيل

4ــ صابي خيـــل

5ــ دوړي خيــل

6ــ فـولاد خـيل

7ــ شـوخـــيل

دويمه

۲ ــ حلال خــــيل

هلال خيل شپږ سيکشن لري

1ــ کـــرم خـــيل

2ــ حـــمزلا خيل

3ــ لوغـــــړ خيل

4ــ عمر خـــــيل

5ــ تَـري خـــــيل

6ــ باټـــو خـــيل

(۷) **بټ کور يا بټ خيل اتمان خيلو شجره** The Genealogical Chart Butkhel utmankhel

(c) ketabton.com: The Digital Library

بټ خیل په درې لویو څانګو کښې ویش دي

1- موسي خیل

2- مامد خیل

3- عمرخیل

دغه مزید سب سیکشن کښې ویش دي

1- موسي خیل

۱- نظر خیل

۲- یار خان خیل

۳- میرخیل

دغه نظر خیل بیا په لاندي څانګو کښې مزید ویش دي

۱- سعادت خیل دې بیا مزید وحدت خیل، علي جان کور، امان خیل، باري خیل څانګي دي.او داسي علي جان کور هم بیا نور د مرور خیل امان خیل څانګي لري

۲- عزت خیل

۳- قدرخیل

۴- دوري کور

2- مامد خیل

مامد خیلو کښې

۱- ادم خیل

۲- معرور خیل

۳ - شاتي خیل

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځانګي دي دغه بيا نور واړه خيلونه لري.

۱- ادم خيل

ولي بيګ خيل دا بيا کاکاکور، فاضل کور، اني کور، پړاند، وراکور شاخونه لري. بازيد خيل دې پاينده کور تنزرے کور، خيدوخيل ځانګي دي عيسي خيل

۲ - معرور خيل

لجر خيل

جانګيرخيل

دريبارخيل

سيدالله کور

زيد کور

نوائې کور

۲- شاتي خيل

معرخيل

سادرخيل دې کبنې مني خيل او لالو خيل وغيره دي.خوږوندوي دې بيل بيل کور او زينا کور وغيره دي.

(3) عمرخيل بټ خيل

۱- بني خيل

۲- اکوخيل

۳- خان خبل

۴- انګرخيل

دا هم نور متفرق شاخونه لري

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- بني خيل

ا- نماي خيل دې کښې اول

چته کور چې بیا

حمزه کور

شادت کور دي

او دویم سیدخان خیل چې په کښې

شیخ کور

روستم کور

میرسلاکور

نوېې کور

هجم کور دي

ب- جوګي خیل

خودي کور

محمد بیګ کور

کران کور تنزري کور دي

ج-صالح خیل دې مسل کور میبت کور مکي کور دي.

۲- اکوخیل دې کښې

میضح کور

الله خان کور

الو کور

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

بداله کور

مرجتي کور

پيرلي کور

ملي زي کور دي

۲- خان خيل دا يو سب سيکشن لري شريف خيل

۴- انګرخيل دې کښې

سونړي خيل

پړانګيان

شموذيان

مامي کور شامل دي

۸) **سمیل زي یا اسماعیل زي** The Genealogical Chart of ismaelzai utmankhel

دا يوه لويه طايفه ده د اتمان خيلو چې په څلورو نورو لويو طايفو کښې ويش دي البته د دوي تعداد زياتر د خپل ټاټوبي نه بهر دي او نورو سيمو کښې خواره واره ژوند کوي. استاندار دې کښې يوه مذهبي طايفه ده چې د قدر وړ نظر ورته ټولو اتمان خيلو کښې کوالاي شي. دې طايفه کښې ټاکور، پيغوذي، استاندار او مندن شامل دي

۱-ټاکور اتمان خيلو شجره: The Genealogical Chart of Takwar utmankhel :

دوي هم متفرق څانګي لري

۱ سوري خيل

۲ فرمان خيل

۳ مبارک خيل

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴ ســـــادي خــــيل

۵ بـــــوړي خـــيل

۶ ګومـــــبل

۷ دولـــت خـــــيل

۸ شالې يا شاه علي خـيل

۱۰ نعمت خـــــــيل

۱۱ شــاف خـــــيل

۱۲ تــورکي خـــــيل

۱۳ نــچه خــــــيل

۱۴ چـــالې خـــيل

۱۵ لــډر خـــيل

۱۶ اينـــزه خـــــيل

۱۷ مـــــلا خـــيل

۱۸ بهـــــرام خيل

۱۹ جمـــادي خـــيل

۲۰ لالــــــو خـــــيل

۲- پيغـوذي اتمـان خيلـو شـجره The Genealogical Chart of Takwar utmankhel

The Genealogical Chart of peghozai utmankhel

۱- سرابدال خيل

۲- دوستا خيل

(c) ketabton.com: The Digital Library

١- سرابدال خیل دې کښې رنزي خیل او بیا رنزي خیل په

١- ګډي خیل

٢- خوازه خیل کښې ویش دي

١- ګډي خیلو کښې بیا مزید اچک خیل سیکشن دي او

٢- او خوازي خیل کښې پیرخیل

٢- دوستا خیل هم د

١- شاندار خیل

٢- ټټارړ

٣- پړانګیان

شاخونه لري.

٣- استاندار اتمان خیلو شجره The Genealogical Chart of Astanadar utmankhel

١ ملا یوسف خیل

دا بیا دوه خیلونو کښ ویشل شوې مشـر خیل او کشـر خیل.

٢ د ملات بابا اولاد چې قبر يې باجوړ ارنګ کښې دي

1ملات خیل، 2-زیبا خیل 3-لنډا سري

٣ خزان بابا اولاد د دوي مزار هم باجوړ ارنګ کښې دي خزان خیل د دې نه علاوه

۴ مامــنز خیل

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵ **رنـــي خيـل**

۶ **قاضـــې خيل**

۷ **نيــکيبې خيل**

۸ **شـاهي خـيل**

۹ **ګـجر خيـل**

۱۰ **ناري خـــيل**

۱۱ **نـــور خيــل**

۱۲ **ملات خــيل هم د استاندارو شاخونه دي.**

۴ **مندن مندن خيل**

The Genealogical Chart of mandan utmankhel

د دې سيکشن په مندل خيلو يادېږي دوي هم ځاي په ځاي باجوړ اتمان خيلو کښې اباد دي.

Raqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

حوالې

[1]کاکاخیل سید بهادر شاه ظفر، پښتانه د تاریخ په رڼا کې، یونیورسټي بک ایجنسي ۲۰۱۲ع مخ ۱۵۳

[2]هم ددغه اثر مخ ۱۵۴

[3] هنري والټر بیلو H W Bellew,
An inquiry to the
ethnography of Afghanistan(digital Library) Common university of Nebraska London 2008 page no 123

[4]جمیل یوسفزئ ، مملکت یوسفزئ کے قبائل، کمپوزر محمد اظہار خان 2016 صفحہ نمبر117

[5]سر اولف کیرو، دي پټهانز، ژباړه الحاج شیرمحمد کریمي ډاکټر زبیر حسرت، زرپانه پبلشرز ، چاپ کال ۲۰۱۱ مخ ۶۴

[6]هم دغه اثر مخ ۶۷۰

[7]یاد لطیف ډاکټر، پښتنې قبیلې وپیژنئ،
www.khayber.org
مخ ۱۸

[8]هم دغه اثر مخ ۱۹

[9]مومند سیال، د پښتنو قبیلو شجرې او روایتي نسبي شجرې، یونیورسټي بک ایجنسي چاپ کال ۱۹۸۸ع مخ ۲۹۷

[10] Origin and history of Jats and other Allied Nomadic Tribes India from 900 BC to 1947 AD
Chapter LUDiANA District, Publishing year Unknown.

[11]جمیل یوسفزئ ، مملکت یوسفزئ کے قبائل، کمپوزر محمد اظہار خان 2016 صفحه نمبر115

[12]ارمغان خوشحال خان خټک ، یونیورسټي بک ایجنسي چاپ کال نامعلوم مخ ۳۱۹

[13]د خوشحال خان خټک کلیات، مرتب مغموم پروفیسر ډاکټر یارمحمد ، یونیورسټي بک ایجنسي ۲۰۱۶ ع

[14]جمیل یوسفزئ ، مملکت یوسفزئ کے قبائل، کمپوزر محمد اظہار خان 2016 صفحہ نمبر118-119

[15] Militry Refort on Dir swat and bajawar First editiin Simila Printed 1906 Page No 130

[16]نګار انور باجوړ، تراشلي ټکي، ارټ پوائنټ پیښور ، جنوري ۲۰۲۰ ع مخ ۲۹

[17]هم دغه اثر مخ ۳۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

---

[18] The Royal Air force an encyclopedia of the inter war year Volum II from 1930 to 1939 RAF Operations page no 161

[19] ډاکټر خالق زیار دا خاوره دا خلک ژباړه
Refort on the tribes of Dir swat and bajawar togather with utmankhel and Sama Ranizai Captain MacMohon and Lieutenant Ramsay.
http://pashtoacademy.uop.edu.pk
مخ ۱۴۲

[20] جمیل یوسفزئ ، مملکت یوسفزئ کے قبائل، کمپوزر محمد اظہار خان 2016 صفحہ نمبر 114-115

[21] کاکاخیل سید سیاح الدین تذکره شیخ رحمکار اداره اشاعت اسلام لائل پور ۱۹۶۴ع صفحه نمبر ۲۳۸

[22] امجد علي اتمان خیل ملاکنډ هریانکوټ، سوشل میډیا پیلیکیشن، مئ ۲۴ کال ۲۰۲۱

[23] ډاکټر خالق زیار دا خاوره دا خلک ژباړه
Refort on the tribes of Dir swat and bajawar togather with utmankhel and Sama Ranizai Captain MacMohon and Lieutenant Ramsay.
http://pashtoacademy.uop.edu.pk
مخ ۴۷-۴۶

[24] هم دغه اثر مخ ۷۷

[25] هم دغه اثر مخ ۸۲

[26] هم دغه اثر مخ ۷۵

[27] عبدالحیٔ کاکڑ، موجوده اپریشن میں باجوڑ اهم کیوں؟ ، http://www.BBC.com اکتوبر۲۹، ۲۰۰۸

[28] ډاکټر خالق زیار دا خاوره دا خلک ژباړه
Refort on the tribes of Dir swat and bajawar togather with utmankhel and Sama Ranizai Captain MacMohon and Lieutenant Ramsay.
http://pashtoacademy.uop.edu.pk
مخ ۴۷-۹۹

[29] مولانا خان زیب باجوړ، سوشل میډیا پبلیکشن ۷ نومبر ۲۰۲۰ بحواله پښتانه د تاریخ په رڼا کې مخ ۷۹۶

[30] شیر علي خان بنوچي، پښتونو کي تاریخ اور شجرے ترتیب و تدوین پروفیسر ډاکټر نصرالله وزیر ډایریکټر پښتو اکاډمي یونیورستي اف پشاور قوم اتمان خیل چاپ کال ۲۰۱۹ع مخ ۴۷

[31] غني خان ، لټون ، یونیورستي بک یجنسي اووه ګلونه نظم مخ ۲۶۲

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library